

מבעל דף היומי בעיון

סיכום גפ"ת, רא"ש, רמב"ם, רי"ף, ר"ן, טור ב"י שו"ע מ"א ט"ז ומשנ"ב על הדף

כולל ומכון ראש פינה:

כולל יום שלם ללימוד כל הש"ס וד' חלקי השו"ע בעיון במשך 17 שנה | כולל יום שלם ללימוד דף היומי בעיון | כולל יום שלם ללימוד אבן העזר בעיון | פרוייקט "אבן ברורה", והוא כעין משנה ברורה על אבן העזר | כולל ערב שלוש שעות ללימוד דף היומי בעיון | כולל ערב שעתיים ליבו הפזן | כולל שישי שבת | רשת שיעורי תורה ללימוד דף היומי במלגה מכובדת למגידי שיעורים | 30 ספרי עזר על שלחן ערוך אבן העזר | ספרי "השינון" על ד' חלקי השו"ע, לדיעת ד' חלקי השו"ע בלימוד עמוד יומי, בהמלצת גדולי ישראל מכל העדות והתנועים | מבחנים ארציים לאברכים ובחורים במלגה על דף היומי בעיון | סיכומים יומיים של דף היומי בעיון בעברית, אנגלית, ספרדית וצרפתית | קמחא דפסחא | עזרה וסיוע לנוקדים ואברכים עמלי תורה

יום א' כ"ה תשרי-שבת א' השוון תשפ"ד

העלון מוקדש לעילוי נשמת: הרה"צ רבי שמואל מרדכי בן סול שולמית זצ"ל ומרת הדרה בת שמוחה ע"ה ת.נ.צ.ב.ה

מסכת בבא בתרא קכ"ד-ק"ל

שבוע פרשת נח

העלון מוקדש לעילוי נשמת: ר' אליהו בן חנה ז"ל ומרת אסתר בת מרים ע"ה ת.נ.צ.ב.ה

שגדל ונתעבה וקרקע שלא נזדבלה והעלה הנחר שאצלה קש ותבן ממקום אחר ונעשה זבל, כיון דצורת הדבר לא נשתנתה וגם לא הוציא על זה הוצאות הרי זה נוטל בשבח פי שנים וקרינן ביה בכל אשר ימצא לו, דצורה זו הרי מצויה ברשותו. ומכל מקום גם בשנשתנתה הצורה שאינו נוטל פי שנים אין אומרים שיותר הבכור מבכורתו בגוף הדבר, אלא מעלה את השבח בדמים ונותן היתר כפי חלק בכורתו להפשוט וגוף הדבר נוטל כמי שהוא כיון שעצם הדבר נשאר מהאב [ש"ך]:

וכן אם השביחו הנכסים מחמת הוצאות היתומים, אף על פי שלא נשתנה גוף הצורה כגון שזיבלו את הקרקע אינו נוטל פי שנים, והוא אפילו נטלו ההוצאה מירושת אביהם [סמ"ע], דכל מה שנתחדש אחר מותו ע"י מירחא או הוצאה הוה כקנו נכסים אחר מיתת האב וצריך לשלם להפשוט היתרון בדמים. ומבואר בסוגיא [קכ"ו ע"א] דכל זה כשהבכור לא מיחה בהם, אבל אם מיחה ואמר אל תשביחו את הנכסים עד שנחלוק ולא שמעו אליו והשביחו דינם כגולנים, ולכן אם לא עשו שינוי בהנכסים כגון ענבים ובצרום או תבואה וקצרוה דהענבים והתבואה לא נשתנו מצד עצמם נוטל פי שנים בהשבח, דגם גזלן לא קנה בכה"ג, ואם עשו בהם שינוי כגון ענבים ודרכום או תבואה וטחנהו קונין בשינוי כמו גזלן שא"צ לשלם אלא כשעת הגזילה ואינו נוטל פי שנים בהשבח.

ובתחילת הסוגיא מבואר שאם הניח להם אביהם פרה מושכרת ביד אחרים או מוחרת למחצה לשליש ולרביע דהבכור נוטל בה פי שנים, ווכן כשהיתה רועה בעשב השדה ונתפטמה, ודעת הרמב"ם דהוא הדין היכא דילדה דנוטל הבכור בה ובולדה פי שנים, דזהו כנכסים ששבחו מעצמן בלי הוצאה ולא נשתנתה הצורה, ואף על גב דהולד היא צורה חדשה מ"מ עובר ירך אמו הוא והוה כלא אישתני [הה"מ], ורבים חולקים עליו דבהולד

דף קכ"ד ע"א

[קכ"ג ע"ב] תנו רבנן הבכור נוטל פי שנים בזרוע ובלחיים ובקיבה ובמוקדשין ובשבח ששבחו נכסים לאחר מיתת אביהן וכו' [קכ"ה ע"ב] אמר רב פפא הלכתא אין הבעל נוטל בראוי כבמוחזק ואין הבכור נוטל בראוי כבמוחזק ואין הבכור נוטל פי שנים במלוה בין שגבו קרקע בין שגבו מעות וכו'.

הסוגיא בדפים אלו עוסקת בירושת הבכור, אשר התורה נתנה לו ירושה פי שנים בנכסי אביו, והתורה קראה לחלקו בלשון מתנה ולא בלשון ירושה, לתת לו פי שנים, וזכות זו היא אך ורק בנכסים שהיו מוחזקים ביד אביו בשעת פטירתו מן העולם, כמו שנאמר בכל אשר ימצא לו, דוקא במצוי ולא בראוי, והסוגיא דנה באופנים שונים בהם אין הנכסים ממש ביד האב אמנם הם בזכותו, כגון מלוה, ריבית על מלוה, שבח שהשביחו הנכסים מאליהם, האם הם בגדר מצוי או בגדר ראוי. ונפקא מינה בכל זה גם לירושת הבעל את אשתו, דקיימא לן דאין הבעל יורש את אשתו בראוי.

והעולה להלכה מהנידון בסוגיין בראשונים והשו"ע, אין הבכור נוטל פי שנים בנכסים הראויים לבא לאחר מיתת אביו אלא בנכסים המוחזקים לאביו שבאו כבר לרשותו, ולכן אפילו מעות עצמו אלא שאינן מוחזקים בידו שמחוסרי גוביינא, כגון שהיתה לאביהם מלוה ומלוה להוצאה ניתנה, כשגבו ההלוואה אחר מותו יורשים בשוה ואין הבכור נוטל בה פי שנים מפני שאין זה מצוי בידו של האב, אבל פקדון שביד אחרים הוה כברשותו.

וכמו כן אין הבכור נוטל פי שנים בשבח ששבחו נכסים לאחר מיתת האב והוא שנשתנו הנכסים [קכ"ד ע"א], כמו כרמל שנעשו שבלים וסמדר שנעשה פרי וכה"ג שניכר השינוי, אבל שבחו הנכסים ולא נשתנו כגון אילן קטן

כולל ומכון ראש פינה:

אינו נוטל פי שנים אבל בהפיטום נוטל פי שנים, ומבואר בסוגיא דאם היתה הפיטום ע"י הוצאתם או ע"י טירחתם לכ"ע אינו נוטל פי שנים.

[קכ"ג ע"ב] היה אביהם כהן והיו לו מכירים שנתנו לו תמיד מתנות כהונה ושחט אחד ממכיריו בהמה בחייו ומת האב קודם שנטל המתנות, נוטל הבכור פי שנים במתנות של אותה הבהמה, דמתנות שלא הורמו כמי שהורמו דמיין והוה כאלו האב היה מוחזק בהמתנות בחייו. וכן אם הניח להם אביהם עבד ובהמה טמאה נוטל הבכור שני חלקים והפשוט חלק אחד, דהיינו שעובדים להבכור שני ימים ולפשוט יום אחד, ולא אמרינן דהריוח הוא ראוי מפני שיש לו בגופם שני חלקים וזהו כמי שנוטל פי שנים בקרקע והריוח ממנה נוטל פי שנים.

מסקנת הסוגיא להלכה דאין הבכור נוטל פי שנים במלוה אף במלוה בשטר, דכל שמחוסר גוביינא אינו נקרא מוחזק, ואין חילוק בין שגבו מעות בעד החוב בין שגבו קרקע, ולא אמרינן כיון שהקרקע א"א להזיזה ממקומה היא כמוחזקת אצל אביהם, דבחייו לא היה לו עליה רק שיעבוד בעלמא, ואם היה משלם לו במעות לא הגיעה לו הקרקע. וכתב ערוך השלחן דנראה דאפילו עשה הלוח לאביהם קרקע זו אפותיקי מפורש שא"ל לא יהא לך פרעון אלא מזו דאינו גובה משארי נכסים, מ"מ כיון דבמעות יכול לסלקו, אינה כמוחזקת, אך אם אמר מפורש שגם במעות לא יוכל לסלקו הוה כמוחזקת.

ובגמרא [קכ"ו ע"א] אמרינן דמלוה שעמו פלגי, דהיינו שהיה להאב מלוה אצל הבכור עצמו הרי זה ספק אם נוטל בה פי שנים כיון שישנן תחת ידו, ועוד דבודאי גמר בלבו להקנות נכסיו לאביו כדי שיטול בה פי שנים, או אפשר כיון שיורשה מאביו ואביו לא היה מוחזק איך יטול מכחו פי שנים בשביל שהוא עצמו מוחזק, וגם מה שרצונו להקנות לו כל נכסיו בשביל כן אינו מועיל. לפיכך שלא יטול ממנה אלא חצי חלק בכורה מפני שהוא ספק.

דתניא אין בכור נוטל פי שנים בשבחה ששבחו נכסים לאחר מיתת אביהן רבי אומר אומר אני בכור נוטל פי שנים בשבחה ששבחו נכסים לאחר מיתת אביהן אבל לא בשבחה שהשבחו יתומים לאחר מיתת אביהן ירשו שטר חוב בכור נוטל פי שנים יצא עליהן שטר חוב בכור נותן פי שנים ואם אמר איני נותן ואיני נוטל רשאי וכו'.

[קכ"ו ע"א] אמר רב אסי בכור שנטל חלק כפשוט ויתר מאי ויתר רב פפא משמיה דרבא אמר ויתר באותה שדה רב פפי משמיה דרבא אמר ויתר בכל הנכסים כולן וכו'.

מבואר דחלק הבכורה קראה התורה בלשון מתנה דכתיב [דברים כא, יז] לתת לו פי שנים, ולכן יש חילוק בין חלק פשיטות לחלק בכורה, דבחלק פשיטות אין

היורש יכול להסתלק מחלקו בדברים בעלמא שיאמר איני נוטל חלק ירושתי, והבכור מסתלק מחלקו הבכורה בדברים בעלמא ומועיל על זה לשון מחילה, ולא עוד אלא אפילו אם חלק עם אחיו במקצת נכסים בין בקרקע בין במטלטלין ונטל חלק כפשוט ויתר בכל הנכסים ואינו נוטל בשאר הנכסים אלא כפשוט, דאמרינן מדמחל באלו מחל מסתמא גם כן בכל הנכסים, דבכור מתנה קרייה רחמנא וכמי שמוחל במתנה הוא וכל הבכורה חדא מתנה היא וכיון שמוחל במקצתה מחל בכלה [נמוקי יוסף]. בד"א כשלא מיחה, אבל אם מיחה באחיו ואמר בפני שנים מקצת נכסים אלו שאני חולק עם אחי בשוה לא מפני שמוחלתי חלק בכורתי בכל הנכסים הרי זה מחאה ולא ויתר בשאר הנכסים.

אם יצא על אביהם שטר חוב, בכור פורע בו פי שנים כשם שנוטל פי שנים, ואם אמר איני רוצה ליטול פי שנים ולא לפרוע פי שנים רשאי, דכמתנה היא וכל כמה דלא מטי לידה מסתלק בדבור בעלמא, אבל בחלק פשיטותו אינו יכול לומר כן אלא שיפקיר או יתנו במתנה בקנין. והנ"מ בזה הוא שאם שאר היורשים הם קטנים או אינם בכאן שאין הבע"ח יכול לגבות עתה מהם, אינו גובה לעת עתה אלא מחלק פשיטותו. ואם רוצה הבכור לחזור בו אחר כך מדבריו וליטול חלק בכורתו, יש אומרים שאינו יכול, דבמתנה קודם שבאת לידו כיון שאומר אי אפשרי בה או איני נוטל או אני מוחל דבריו קיימים ואינו יכול לחזור כמו בחלק פשיטותו אם היה נותנה במתנה בקנין.

ואע"פ שחלק בכורה הוה כמתנה ויכול למחלה, מ"מ קיי"ל דיש לו לבכור קודם חלוקה וכשלו היא גם קודם שבאת לידו לענין מכירה, שאם מכר חלק בכורתו לאחר אף קודם חלוקה ממכרו קיים והוה כאילו מטי לידה, והחילוק מכל המתנות הוא ששאר מתנות תלויות ברצון הנותן, מה שאין כן במתנה זו דהרי התורה זיכתה לו במתנה זו, ורק ביכלתו להסתלק ממנה בדברים בעלמא כיון דלא באה לידו עדיין:

דף קכ"ו ע"א

הוא בכור דאזל זבין בנכסי דידיה והפשוט מקמי דליפלוג בהדי פשוט וכו'.

דהיינו דהבכור מכר כל הנכסים חלקו וחלק אחיו הפשוט בלא רשותו לדעת שיתן לו המעות, ופסק רבא דחלק אחיו אין לו למכור ולא כלום הוא, אבל חלק בכורתו מכורה, דיש לו לבכור קודם חלוקה, וכל שכן חלק פשיטותו שיכול למכור אף על פי שלא הוברר עדיין חלקו מ"מ ידוע הוא שיש לו חלק אותו חלק איך שיעלה יכול למכור. וכתב הנמוקי יוסף דכן דעת כל המפרשים, ולא כהרשב"ם דפירש שמכר את כל הנכסים, אף של אחיו.

דף קכ"ו ע"ב

שלהו מתם בכור שמכר קודם חלוקה לא עשה כלום. אלמא, אין לו לבכור קודם חלוקה. והלכתא יש לבכור קודם חלוקה. והלכתא יש לו לבכור קודם חלוקה.

וכתב הנמוקי יוסף דהא דפסקין בבכורות [גי' ע"א] דאין לו לבכור קודם חלוקה, התם לענין שבח שהשביחו נכסים אחרי כן אבל הכא לענין הגוף המוחזק, דכן כתב הריטב"א בשם הר"י ז"ל:

האומר איש פלוני בני בכור לא יטול פי שנים איש פלוני בני לא יירש עם אחיו לא אמר כלום שהתנה על מה שכתוב בתורה המחלק נכסיו על פי ריבה לאחד ומיעט לאחד והשוה להן את הבכור דבריו קיימין ואם אמר משום ירושה לא אמר כלום.

[ק"ל ע"א] וביאר הנמוקי יוסף דנקרא מתנה על מה שכתוב בתורה מחמת שאמר בלשון לא יירש וכו', דאע"ג דכי קאמר לא יטול זה או לא יירש זה ודאי ממילא היה השאר לאחיו והיה בדין שיהיו דבריו קיימין, דקיימא לן כרבי יוחנן בן ברוקא [ק"ל ע"א] דאם אמר על מי שראוי ליורשו זה יירש כל נכסי דבריו קיימין, מ"מ כיון שאמר בלשון לא יירש או לא יטול משמע כמתנה על מה שכתוב בתורה, כי התורה אמרה שיתן לבכור פי שנים ושינחיל את בניו. ואף על גב דבדבר שבממון תנאו קיים, זהו כשהצד השני מוחל לו אבל הבן ודאי אינו מתרצה בכך [קכ"ו ע"ב] ואף ששותק אין זה מחילה אלא אין רצונו לצער את אביו [רשב"ם ד"ה התם], ואפילו ימחול אין מחילתו כלום בחיי האב, דדבר שלא בא לידו אין ביכלתו למכור ולמחול [נמק"י]:

ומיהו אם סיים בדבריו ואמר אלא שאר בני יירשו כל הנכסים דבריו קיימין לרבי יוחנן בן ברוקא דאמר אפילו בלשון ירושה מהני, אלא שהבכור אינו מסולק מחלק בכורתו, דאפילו רבי יוחנן בן ברוקא מודה שלשון ירושה אינו מסלק אלא חלק פשיטות מדכתיב לא יוכל לבכר. ומכל מקום בלשון מתנה אם נתן נכסיו לאחד מן האחין לכ"ע דבריו קיימין, שהרי בחייו אין לבניו נכסים כלום, ואפילו חלק בכורה הפסיד הבכור כיון דאמר לשון מתנה א"כ מצי יהיב למאן דבעי, וכיון שנתן לאחר מיתה לא נשאר כלום כדי שיצטרך להנחילם.

וכשאמר על אחד מן הפשוטין שיטול פי שנים נוטל הבכור פי שנים כדינו ומן השאר נוטל הפשוט פי שנים גם כן, ויש אומרים שאינו נוטל החלק היתר אלא במוחזק כדין הבכור כיון דאפקיה בהאי לישנא וזה דעת הרא"ה, ויש חולקין על זה. הריטב"א.

ולהלכה [חושן משפט סימן רפ"א] אף על פי שיש רשות לאדם לעשות בנכסיו ברצונו וליתנם למי שירצה זהו

כשנותנם בלשון מתנה בקנין וכשהוא שכיב מרע אף בלא קנין, אבל בלשון ירושה שיאמר פלוני יירשני לא אמר כלום, דלשון ירושה אינה לשון מתנה אלא הוא חק התורה למי שראוי ליורשו, אבל למי שאינו ראוי ליורשו אין זה רק פטומי מילי בעלמא.

בד"א כשאמר על מי שאינו ראוי ליורשו כלל, כגון שהיה לו בנים ואמר בתי תירשני או שהיו יורשיו בנותיו ואמר אחי יירשני, אבל אם ריבה לאחד מיורשיו, כגון שהיו לו שני בנים ואמר פלוני בני יירש הכל או יירש ג' חלקים דבריו קיימים שנאמר [דברים כא, טז] והיה ביום הנחילו את בניו, משמע להדיא שהוא מנחיל אותם בדבורו, ואם אין ביכלתו להוסיף לאחד ולגרוע לאחד הלא הוא אינו המנחיל והתורה מנחלת אותם, אלא ודאי נתנה לו התורה רשות להוסיף ולגרוע. וכך אמרה תורה דמי ששייכים בירושה זו יש רשות ביד המנחיל להוסיף לאחד מן היורשים ולגרוע לאחד או ליתן לאחד הכל ואת השני יעביר מנחלתו. אמנם גם זהו דוקא כשיאמר הדבר מפורש, כגון שאומר פלוני יירש חצי נכסי ושאר הבנים החצי דבריו קיימים, אבל אם אמר פלוני בני לא יירש אלא כך וכך או שאמר ראובן בני יירש חלקו וחלקו של שמעון או שאמר לא יירש שמעון אלא ראובן לא אמר כלום, והטעם הוא משום דלשון ירושה באב המנחיל את בניו כמו לשון מתנה באחר דצריך ליתן המתנה למי שרוצה ליתן, אבל אם יאמר איני נותן המתנה לראובן אלא לשמעון אין המתנה מתקיימת בזה לשמעון כל זמן שלא יאמר איני נותן מתנה זו לשמעון, וכן אם ידוע שרצונו ליתן לראובן ולשמעון מאה מנה מתנה אם יאמר לראובן איני נותן רק עשרים מנה לא יקנה שמעון בדבור זה השמונים הנותרים כל זמן שלא יאמר יקנה שמעון שמונים מנים, וכן כשיאמר יקנה ראובן חמשים מנה שאני נותן לו וגם חמשים של שמעון אין ראובן קונה החמשים השניים כיון שהוא בעצמו אומר שהם של שמעון ונהי דשמעון לא יקנה בדבור זה מ"מ גם ראובן אינו קונה [ערוך השלחן].

כשהנחיל לפשוט יותר מחלקו אינו מועיל רק לנכסים שיש לו עתה אבל לא להנכסים שיבואו לו עד מותו דאינו יכול להנחיל רק מה שמוחזק בידו ולא דבר שלא בא לעולם [נה"מ]. וקרא משמע כן והיה ביום הנחילו את בניו את אשר יהיה לו ולא מה שאין לו עתה, ויש מי שרוצה לומר דגם הלוואה אינו יכול להנחיל כיון דליתא בקנין בכריא, ואף על גב דאיתא במתנת שכיב מרע מ"מ להנחיל לאחד מהיורשין יותר מחלקו אין ביכולתו. ויש חולקים דמה ענין זל"ז, דהא שלו הוא והתורה נתנה לו רשות להנחיל נכסיו לאיזו מהיורשין שירצה, והרי הלוואה בכלל נכסיו.

זה שריבה לאחד מהיורשים יכול לחזור בו כמו במתנת שכיב מרע [נמוקי יוסף], ואפילו אם תפס היורש לא מהני, דהא חלות הירושה אינה אלא לאחר מיתה ומה מועיל תפיסתו [ערוך השלחן]:

י"א שאינו מועיל ריבה לאחד ומיעט לאחד אלא כשמחלק כל נכסיו, אבל כשמחלק רק מקצת נכסיו אינו מועיל, דאל"כ מצינו הקנאה במקצת נכסים בדבור בעלמא בלא שום קנין ולא משמע כן בש"ס [נמוקי יוסף בשם ריטב"א].

והביא קצות החושן [סימן רפ"א ס"ק ד'] מתשובת מוהרי"ט [חלק חו"מ סימן ע"א] על דבר יעקב שהיו לו ב' בנים שם הבכור ראובן ושם השני שמעון, ונפטר ראובן הבכור והשאיר אחריו בן אחד ואח"ז נפטר יעקב אביו, ונשארו אחריו נכדו בנו של ראובן הבכור ובנו שמעון, וצוה לפני מותו שיחלקו כל נכסי עזבונו קרקעות ונכסים בין שניהם לחצאין כו' [דהיינו שלא ישול יורש הבכור פי שנים]. והשיב על זה המהרי"ט דבן הבכור נוטל פי שנים כו' אפילו יש עדים שאמר האב כן בשעת מיתה לא אמר כלום, ואף ששנינו במשנה דיכול לחלק נכסיו כרצונו היינו כשחילק נכסיו לשם מתנה, ובנידון דידן שאמר שיחלקו לחצאין הרי השוה להם את הבכור כו', ואף על פי שיש לומר דלשון יחלוקו לשון מתנה הוא, אבל הכא ביורשיו בנו ובן בנו יחלוקו משמע חלוקת ירושה טפי ממתנה, שכוונתו שיירשו נכסיו שוה בשוה. עכ"ל.

והביא על זה קצות החושן את דברי הרמב"ן [בפירושו לתורה פרשת תצא דברים כא, טז] וז"ל, על פני בן השנואה הבכור, וממה שאמר על פני בן השנואה יראה לי שאין המצוה הזאת והדין הזה נוהג אלא בחיי הבכור, אבל אם מת הבכור בחיי אביו אעפ"י שהוא יורש חלק בכורתו בקבר ומורישו מן הדין לבניו, אם רצה הזקן ואמר יירשו בני כך וכך בנכסי ובנו של בני הבכור ישול כך וכך בנכסי דבריו קיימים בדרך שהם קיימים במקום שאין שם בכור וכו', כי לא מצאתי על פני רק בחייו, על פני אהרן אביהם (במדבר ג, ד), על פני תרח (בראשית יא, כח), וכן כולם עכ"ל. וא"כ בנדון מוהרי"ט כיון שמת הבכור ליתיה להך דינא דבכור והו"ל כמו במקום שאין בכור. וכיון דמוהרי"ט לא הביא דברי הרמב"ן ולא ראה דבריו בזה נראה דודאי אילו הוה שמיע ליה דברי הרמב"ן לא היה חולק.

כתב בין בתחלה בין באמצע בין בסוף משום מתנה דבריו קיימין.

כל מה שנתבאר אינו אלא כשאמר לשון ירושה, אבל בלשון מתנה בכל ענין דבריו קיימים ואפילו בחלק בכורה, דהרי ברשות האדם ליתן ממונו לכל מי שירצה אפילו בת בין הבנים ואפילו לאיש זר, ולא עוד אלא אפילו אמר גם לשון ירושה, כיון שאמר גם לשון מתנה מהני בין שכתב לשון המתנה תחלה בין שכתבה לבסוף כגון תנתן שדה פלונית לפלוני וירשה או יירש פלוני שדה פלונית ותנתן לו ואפילו כתב לשון ירושה תחלה וסוף אם רק כתב באמצע לשון מתנה מהני, כגון שכתב יירש פלוני שדה

פלונית ותנתן לו וירשה, ואפילו נתן לאחד שתי שדות וכתב על אחת לשון ירושה ועל השנית לשון מתנה כגון שכתב תנתן שדה פלונית לפלוני וירש שדה פלונית או יירש פלוני שדה פלונית ותנתן לו שדה פלונית או שנתן לשנים שדה אחת וכתב תנתן לפלוני חציה של שדה פלונית וירש פלוני חצי השנית מהני, ואפילו שהה בין זל"ז יותר מכדי דבור, אבל שתי שדות ושני בני אדם לא מהני רק אם אמר תוך כדי דבור מאחד להשני דאז מהני לשון מתנה דהאי ללשון ירושה דהאי, ואם שהה כדי דבור צריך שיהא לשון המתנה מעורב בשניהם שיאמר פלוני ופלוני יירשו שדה פלונית ושדה פלונית שנתתי להם במתנה וירשום, וה"ה בג' אנשים או יותר, והטעם דכל שיש לשון מתנה אין חוששין ללשון ירושה דנראה להדיא דכוונתו על מתנה, לכך בשני בני אדם ושתי שדות אם אינם בדבור אחד א"א ללמוד מזע"ז. וי"א דאף בתוך כדי דבור כשאמר יירש פלוני שדה פלונית תנתן שדה פלונית לפלוני לא מהני לירושה שלפניו אא"כ אמר ותנתן בו"ו החבור ואף באדם אחד ובשדה אחת לא מהני בלא וי"ו החבור [נמק"י] דהוה כענין בפ"ע, וכן אם אמר המתנה קודם צ"ל על הירושה בו"ו דחד טעמא הוא.

לשון יחזיק בנכסים כשאמר הוה לשון מתנה, ואפילו אמר גם לשון ירושה מועיל לשון יחזיק לבטל לשון הירושה כמו לשון מתנה שנתבאר [סמ"ע]. וכן לשון יחלוקו הוה לשון מתנה, אבל אני מניח הוה לשון ירושה [ש"ד].

אמר רב יוסף אמר איש פלוני בני בכורי הוא נוטל פי שנים איש פלוני בכור הוא אינו נוטל פי שנים דלמא בוכרא דאמא קאמר וכו'.

כתיב כי הוא ראשית אונו לו משפט הבכורה, למדנו מזה דבכור לנחלה תלוי באב ולא באם, דאם היה בכור לאב אף שהאם ילדה כמה וולדות מקודם מ"מ כיון שהוא ראשית אונו להאב נוטל פי שנים, מה שאין כן בבכור לכהן לענין פדיון הבן תלוי באם ולא באב דבפטר רחם תלתה התורה. נמצא דבכור לנחלה אין משגיחין על האם ובכור לכהן אין משגיחין על האב.

אמר רבי אמי טומטום שנקרע ונמצא זכר אינו נוטל פי שנים דאמר קרא והיה הבן הבכור לשניאיה עד שיהא בן משעת הויה וכו'.

כתיב [דברים כא, טז] והיה הבן הבכור לשניאיה, ש"מ דמשעת הווייתו בעולם צריך להיות בן, ולכן בכור שנולד טומטום ונקרע ונמצא זכר אינו נוטל פי שנים, וכן אמרו דבן פשוט שנולד טומטום ונקרע ונמצא זכר אינו ממעט בחלק בכורה, שנאמר וילדו לו בנים וגו' והיה הבן הבכור וגו' דבן שאינו בן משעת הלידה אינו נחשב כלל לענין שימעט חלק בכורה. כיצד, הרי שהיה לו בן בכור וגו' בנים פשוטים ואחד מהפשוטים נקרע ונמצא זכר, חולקין את הירושה לד' חלקים כאלו זה הנקרע איננו כלל, ונוטל

דף קכ"ז ע"ב

ת"ר היו מוחזקין בו שהוא בכור, ואמר אביו על אחר שהוא בכור נאמן.

האב נאמן לעולם התורה האמינה לאב לומר על בנו שהוא בכור, ואפילו אמר האב על מי שלא הוחזק כלל לבנו בני הוא ובכורי הוא נאמן, וכן אם אמר על המוחזק לנו שהוא בכור שאינו בכור נאמן. מיהו אם אמר פעם אחת על אחד שהוא בכור לא יוכל אחר כך לומר על אחר שהוא בכור, והרשב"ם כתב דאפילו תוך כדי דבור אינו נאמן, דלא נתנה לו התורה הכרה אחר הכרה.

וכל זה דוקא שלא נודע לנו מי הוא, אבל אם הוחזק אצלנו שאינו בנו אינו נאמן לומר שהוא בנו, דממ"נ, אם החזקה היא ע"י עדים אינו נאמן להכחישם, ואם החזקה היא ע"י עצמו הא אינו נאמן לחזור בו כנ"ל.

שמעו עדים מהאב שאמר פלוני בני בכורי הוא נוטל פי שנים, אבל אם לא אמר בכורי אלא פלוני בני בכור הוא אינו נוטל פי שנים, דשמא בכור לאמו קאמר. וכן אם אמר דברים המוכיחים שכונתו היתה שהוא בכור לאב לפי הענין שמדבר בו נוטל פי שנים, וזהו שאמרו בסוגיין מעשה באחד שאמר פלוני בני בכור הוא ורוקו מרפא חולי העינים נוטל פי שנים, דמרגלא בפומא דאינשי לומר דרוק של בכור לאב מרפא ולא בכור מאם וכה"ג בשארי ענינים.

א"ר יוחנן אמר בני הוא, וחזר ואמר עבדי הוא אינו נאמן; עבדי הוא, וחזר ואמר בני הוא נאמן, דמשמש לי כעבדא קאמר. וחילופיה אבית המכס וכו'.

המבואר בכלל הסוגיא הוא דיש בנאמנות לענין ירושה שני סוגים, סוג אחד נאמנות שהאמינתו התורה, כגון אב על בנו, וסוג אחר נאמנות מכח מיגו, דמיגו דיכול לתת נכסיו לכל מי שירצה נאמן לומר על פלוני שהוא קרובו כדי שירשנו, והנפקא מינה ביניהם היא דבנאמנות שהאמינתו התורה נאמן על כל דבר, בין על נכסים שעכשיו ברשותו ובין על דברים שלא באו לעולם, ואילו בנאמנות מכח מיגו אינו נאמן אלא על מה שיכול להקנות בפועל, ואם אינו יכול אינו נאמן, ולכן אינו נאמן על ניסים שנופלים לו בהיותו גוסס.

ואם אנחנו מוחזקים בראובן שהוא אחיו של שמעון או בן דודו וראוי ליורשו שאין לו קרוב ממנו ואמר שמעון אינו אחי או אינו בן דודי, אינו נאמן, וכשמת ירשנו ראובן, דעל שאר קרובים לא האמינתו תורה, ואף על פי שיש לו מיגו דאי בעי היה נותן נכסיו לאחרים בחייו, מ"מ מיגו במקום חזקה אלימתא כזו לא אמרינן.

וכבר נתבאר דאף שהאמינתו התורה על בניו מ"מ לחזור מדבריו אינו יכול, ולכן אמרו בסוגיין שמי שבא

הבכור רביעית ירושה בעד חלק בכורתו והשלשה רבעים חולקים לד' חלקים ונוטלים כולם הפשוטים והנקרע והבכור בשוה, דגזירת הכתוב היא רק לענין חלק הבכורה. וכן בן שנולד לאחר מיתת אביו אינו ממעט לבכור בחלק בכורתו, דוילדו לו בנים כתיב אותם שנולדו לו בחייו, אבל כשנולד אפילו בן יום אחד או שעה אחת אם היה חי בחיי האב ממעט בחלק בכורה, ואף אם קודם חלוקה מת הבן הנולד בחיי האב מ"מ נחשב כחי לענין בכורה. כיצד, הרי שהיה לו בכור ופשוט וזה המת, חולקין הירושה לד' חלקים כאלו חי זה המת, ונוטל הבכור רביע בעד בכורתו והשלשה חלקים הנשארים חולקים הבכור והפשוט בשוה, והטעם משום דחלק בכורה יורש הבכור מהאב ובעת מיתת האב לא היה מגיע לו רק חלק רביעי מהנכסים, אבל חלק פשיטותו הלא יורש גם מאחיו המת.

בכור שנולד אחר מיתת אביו, כגון שהניח אשתו מעוברת וילדה תאומים ויצא אחד ראשון, או שהניח שתי נשים מעוברות וילדו אחר מותו והאחת ילדה מקודם, אינו נוטל פי שנים, ודרשו זה מדכתיב כי את הבכור בן השנואה יכיר, בענין שיכיר את הבכור שיראה אותו שעה אחת כשהוא חי, ולכן אם אפילו רק יצא ראשו של הבכור בחיי אביו, ואף שגם כל ראשו לא יצא אלא פדחתו יצא לאויר העולם וראשו וגופו יצאו אחר מותו הרי זה נוטל פי שנים דהוה ליה כילוד. וי"א דאם נולד כשהוא גוסס אינו נוטל פי שנים משום דגוסס לאו בר הכרה הוא, ולפי זה זה שנתבאר דכשיצא פדחתו הוה כילוד לא משכחת לה אלא כשהיה בריא או חולה ביציאת פדחתו ואחר כך מת פתאום, אבל בסתמא כשנולד לאחר מותו בודאי היה גוסס בשעת יציאת פדחתו [סמ"ע]:

דף קכ"ז ע"א

שתי נשים שילדו שני זכרים במחבא כותבין הרשאה זה לזה וכו' הדר אוקי רבא אמורא עליה ודרש דברים שאמרתי לכם טעות הן בידי ברם כך אמרו משום רבי ינאי הוכרו ולבסוף נתערבו כותבין הרשאה זה לזה לא הוכרו אין כותבין הרשאה זה לזה.

מי שנסתפק לנו אם הוא בכור או פשוט, כגון שילדו שתי נשיו והיה אחד בכור ונתערבו הוולדות באופן שאין להכיר מי הוא הבכור אינו נוטל פי שנים, וכיצד עושין כותבין הרשאה זל"ז דהרי אחד מהם בכור ממ"נ וביחד נוטלין חלק הבכורה. ודוקא כשהוכרו שעה אחת מהלידה ואחר כך נתערבו, אבל אם לא הוכרו מעולם, שנתערבו ביציאתם מרחם כגון שילדו במחבואה אחת אין נוטלין חלק בכורה, שנאמר והיה הבן הבכור לשניאה שיהא בהווייתו על כל פנים שעה אחת בכור ודאי, וכ"ש אם ילדה תאומים ולא הוכר בשעת יציאתם מן הרחם לא להאם ולא להמילדת מי יצא ראשון דאין להם דין בכורה אף שאחד מהם ודאי בכור [ערוך השלחן]:

ואמר על אחד בני הוא וחזר ואמר עבדי הוא אינו נאמן ויירשנו זה כשימות, ואף על פי שנותן אמתלא למה קראו בנו מפני שאוהבו כבן, מ"מ אינו נאמן דאין דרך העולם לקרות לעבד בן. אבל להיפך, שמתחלה אמר עבדי הוא וחזר ואמר בני הוא נאמן אף על פי שמשמשו כעבד, דאדרבא מפני זה יש לו אמתלא לומר שזה שאמר עבדי הוא לומר שהוא לו כעבד בתשמישו, וגם אם לא ראינו משמשו כעבד מ"מ יכול לומר שחביב בן זה אצלו שהוא לו בתשמישו כעבד, דיש לפעמים שהאב קורא לבנו עבדו על אופן זה ולכן אין זה חזרה גמורה מדבריו הראשונים. ומ"מ אם היה קורא לו עבד בן אמה או עבד בן מאה זוז וכיוצא בדברים אלו אינו נאמן לחזור בו, דאם היה בנו לא היה מבזה אותו לקרותו בשמות כאלו, שאין דרך לקרות כך רק לעבדים גמורים. כך מבואר בסוגיא.

וכבר נתבאר די"א שזה שאינו נאמן לחזור מבין על עבד זהו דוקא לאחר כדי דיבור אבל תוך כ"ד יכול לחזור בו דכל תוך כדי דיבור כדיבור דמי [טו] ויש חולקים בזה [רשב"ם ה"ל], והטעם דאנן סהדי דאילו היה עבדו לא היה מוציא מפיו לומר עליו בני [ב"י], ודוקא לומר עבדי הוא אינו נאמן, אבל לחזור בו ולומר שאינו בני אלא חביב לי כבן נאמן אף לאחר כדי דיבור, שרגילות הוא לומר על איש שחביב אצלו בני ואין זה חזרה לגמרי [ש].

ואמרו בסוגיא גם להיפך, דכשעבר בדרך על בית המכס, אם מתחלה אמר בני הוא וחזר ואמר עבדי הוא נאמן, דבכוונה אמר כן כדי לפוטרו מהמכס, אבל אם מתחלה אמר עבדי הוא וחזר ואמר בני הוא אינו נאמן, דאם היה האמת כן לא היה אומר עליו עבד ולשלם בעדו, אלא ודאי האמת כן הוא. ומכל מקום כל עניני נאמנות לענין עבד אינו להחזיק את זה לעבד, דהתורה לא האמינתו על זה, אלא דהנאמנות הוא לענין ירושתו, דאם נאמן לומר עבד הוא אינו יורשו ואם לאו יורשו [ט"ז], ואף גם בכה"ג אינו נאמן לומר שהוא עבד אלא בדלא אתחזקה אמו של זה האיש בבית ישראל, אבל אם אתחזקה אמו בבית ישראל אינו נאמן לומר עבדי הוא אף להוציאו מירושה, דאם הוא עבד בהכרח שאמו שפחה ואינו נאמן להוציאה מחזקתה אף כשיש לו מינו, ואף על גב דהתורה האמינתו אפילו לעשותו לממזר, מ"מ לא האמינתו רק מה שנוגע להבן לבדו כמו ממזר, שאם הממזר היא בת ישראל, אבל בעבד בהכרח שהאם שלו שפחה ועל אמו לא האמינתו תורה [ב"ה] וממילא דגם עליו אינו נאמן. ואם אמו כבר מתה ואין בנים אחרים ממנה דעתה אין הדבר נוגע רק להבן אפשר דנאמן:

דף קכ"ה ע"ב

שלה ליה רבי אבא לרב יוסף בר המא האומר תטול אשתי כאחד מן הבנים נוטלת כאחד מן הבנים אמר רבא ובנכסים של עכשיו ובנכסים הבאין לאחר מכאן.

והמבואר בפוסקים להלכה בענין זה, דשכיב מרע שאמר או בריא שקנו ממנו שתטול אשתו חלק כאחד מן הבנים, נוטלת כאחד מבניו יתר על כתובתה, ואם

נולדו לו בנים אחר הצואה מצטרפין עם אלו שהיו בשעת הצואה ונוטלת חלק עם כולם, דהא שתטול קאמר, משמע חלק שיגיע עליה בשעת חלוקה קאמר. כיצד, היו לו שלשה בנים בשעת הצואה ולאחר זמן נולדו לו עוד שנים, נוטלת יתר על כתובתה כאחד מן החמשה, שהוא שתות כל הממון הנשאר על כתובתה, והיות שהיא זוכה בהם רק מכח מתנה, אינה נוטלת עמהם אלא בנכסים שהיו לו בשעת הצואה, אבל נכסים שבאו לו לאחר זמן הצואה אין לה חלק בהם, שאין אדם מקנה דבר שלא בא לרשותו. ואם היה ספק בנכסים אם היו לו בשעת הצואה אם לא על האשה להביא ראייה, ואם לא תביא ראייה לא תיטול חלק מהם דהמוציא מחברו עליו להביא ראייה.

אם היו הבנים מרובים בשעת הצואה ונתמעטו בשעת חלוקה, הביא בנמוקי יוסף בשם הריטב"א דעות בזה, דיש אומרים דהולכים גם כן בתר שעת חלוקה, כיון שתיטול קאמר, ונוטלת חלק גדול המגיע עליה בשעת חלוקה לפי חילוק הבנים. ויש מסתפקים בזה ואומרים דלעולם ידה על התחתונה, שאם היו מועטין ונתרבו נוטלת חלק קטן כמו שהוא כשנתרבו, ואם היו מרובין ונתמעטו נוטלת חלק שהיה מגיע עליה בשעת הצואה.

שלה ליה רבי אבא לרב יוסף בר המא המוציא שטר חוב על חברו, מלוה אומר לא נפרעתי כלום ולזה אומר פרעתי מחצה, והעדים מעידין שפרע כולו הרי זה נשבע וגובה מחצה מנכסים בני חורין, אבל ממשועבדין לא, דאמרי אנן אעדים סמכינן.

הביאור בזה, דאם טען הלוח על שטר מקויים שחציו פרוע והמלוה אומר שלא נפרע ממנו כלום ובאו עדים והעידו שכולו פרוע נשבע הלוח שבועה דאורייתא כדין מודה במקצת, דכיון שהעדים מעידים על השטר שכולו פרוע בטל כח השטר והלוח חייב לשלם מחצה שהודה משום דנאמן על עצמו יותר ממאה עדים, ודינו כדין מלוה בעל פה שכשהודה מקצת נשבע שבועה דאורייתא [סמ"ע], ולכן אינו גובה המלוה את המחצה שהודה הלוח רק מבני חורין ולא ממשועבדים דלגבי לקוחות בטל השטר, ואם באו העדים קודם שהודה הלוח על המחצה פטור הלוח משבועה משום דהוה כמשיב אבידה, אבל כשהודה קודם ביאת העדים אין זה משיב אבידה, דבעל כרחו הודה מפני השטר והעדים עדיין לא באו. וכשטוען הלוח נזכרתי שפרעתי כולו י"א דנאמן בשטר שאין בו נאמנות כיון שיש עדים שמסייעין אותו [ש"ד].

דף קכ"ט ע"ב

נכסי לך, ואחריך יירש פלוני, ואחרי אחרריך יירש פלוני מת ראשון קנה שני, מת שני קנה שלישי, ואם מת שני בחיי ראשון יחזרו נכסים ליורשי ראשון וכו'.

ענייני קנין לאחריך יבוארו אי"ה לקמן דף קל"ז.